

УДК: 177/179

ПСИХОСОМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ФІЛОСОФСЬКОГО ДІАЛОГУ

Бондаревич І.М. (м. Запоріжжя)

Анотації

У статті розглядається філософський діалог з точки зору психосоматики процесу сприйняття, обґрунтовується доцільність використання процесу символотворення у викладацькій діяльності.

The article studies the philosophical dialogue from the point of view of psychosomatics of the perception process, proves the usefulness of symbol formation application in teaching activities.

Ключові слова

ФІЛОСОФСЬКИЙ ДІАЛОГ, ПСИХОСОМАТИЧНИЙ АСПЕКТ, РЕАЛЬНІСТЬ, РЕФЛЕКСІВНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ, СИМВОЛІЧНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ

Вступ

Проблема діалогу є загальнолюдською. В ефективній своїй варіації діалог мотивує певну трансформацію кожного учасника, яка цікавить нас з точки зору самотворення. Самотворення, будучи важливою ознакою духовно – практичної діяльності, відбувається на всіх: біологічному, психологічному, соціологічному, духовному рівнях людського буття. Соціодуховні трансформації людини в процесі діалогу є достатньо розробленою в філософії темою. Біопсихічні трансформації, зі зрозумілих причин, більш досліджені психологами. Побудова узагальненого розуміння процесу самотворення дозволить глибше проникнути в його механізми і скористатися цим знанням в процесі викладання філософських дисциплін.

Мета статті – розкрити потенціал філософського дослідження психосоматичних трансформацій людини у філософському діалозі; акцентувати ефективність методу символічного узагальнення у викладанні філософських дисциплін.

Обговорення проблеми

В найширшому контексті соціодуховні трансформації людини досліджуються в темі реальності. Остання актуалізується в соціально - філософському дискурсі на зламі ХХ-ХХІ століть. Причому на зміну розуміння реальності як однини в сучасний дискурс потрапляють багатоманітні визначення реальності, як то: суб'єктивна, повсякденна, віртуальна реальність ідеальних об'єктів культури та інші. В радянській філософії монолітність поняття «реальність» утримувалась завдяки поняттям духовного і матеріального відтворення. Головними складовими системи духовного відтворення визнавались: виробництво, обмін, розподіл, споживання ідеального, яке об'єктивується в духовних цінностях. Процес духовного відтворення пояснювався через

відтворення умов, засобів і цілей в межах визначеної суспільно-економічної формації, причому духовні цінності виступали засобом в цьому процесі. Метою духовного відтворення поставало формування визначеного типу особистості. Плідним виявилось визнання того, що якість розпредмечення духовних цінностей залежить від соціального досвіду, яким володіє кожний суб'єкт і інформаційного об'єму соціального досвіду, який втілено в духовних цінностях. В такому визначенні духовні цінності поставали як такі, що не є раз і назавжди створеними, але постійно розгортаються, тримаючи здібності суб'єкта в динамічному стані. **Появу** множини реальностей в сучасному філософському дискурсі більшість авторів пояснюють тим, що така ситуація відбиває специфіку суб'єктивного бачення буття. В.А.Лекторський [1, с.32] пояснює множину реальностей різними типами відношення до дійсності. Н.Решер зауважує на тому, що світ, яким ми його знаємо, є відповідно наш світ – корелят духу у визначеній картині світу, ескіз, зроблений в характерних людських категоріях. Х.Й.Зандкюлер в свою чергу заспокоює: «...плюралізм не зруйнує той світ, в якому ми живемо, ... сприйняття світу є сприйняттям визначеної форми мови, визначеної концептуальної схеми і її правил, а також і того, що правильність наших рішень не може ґрунтуватися на єдиному виокремленому бутті. Тому світ зустрічає нас в різних іпостасях, які ми обираємо для зустрічі.» [2, с.88]. Вказуючи на штучне походження множини реальностей, К.Поппер підсумовує, що реальності - це світи дискурсу, вони миттєві, рівнозначні і рівноправні. Відповідними постають висловлювання Ж.Делеза: «... реальність Така Яка Вона Є - це лише те, що скоїли з нею високі цінності» [3, с.32-33] і В.Дільтея, який, вивчаючи загадку багатоманітності філософських вчень щодо проблеми реальності, зазначав, що відповідь на неї приховує неспроможність існуючих філософських категорій охопити життєву цілісність у всіх барвах її виявлень.

Множину реальностей можна оцінювати і як багатоманіття варіантів можливого, що філософія відкриває для людей. Взагалі, взаємозв'язок можливості і дійсності є закономірністю становлення і розвитку буття людини як буття можливостей. М.О.Мегрелішвілі доводить, що це істотний зв'язок, оскільки виражає протиріччя єдності сутнісних рівнів людського буття – потенційного і актуального, відбиває внутрішню суперечливість людини, має загальний характер, необхідність, об'єктивність, повторюваність, стійкість. «Взаємозв'язок можливості і дійсності, обумовлений незавершеністю і відкритістю людини, певним чином виражає її сутність, яка виявляється у формах буття, однією з яких є діяльність» [4]. Дослідження духовної реальності – дійсності особистості - присутнє в науковій літературі як дослідження семантичного буття. З цих позицій реальність представляється як взаємодії і відносини між особистістю і середовищем, що утворюють

щільний, напружений простір змін, який в літературі визначається як формоутворюючі поля. Характерним є те, що на кожній стадії онтогенезу такі поля утворюються наново, організовуючи подальший розвиток. Їх приватний вплив постійно переплітається із загальними процесами регулювання і управління, які послідовно ускладнюються на всіх ступенях саморозгортання особистості. Якщо підсумувати, то науковці визнають, що на саморозвиток людини, починаючи з неоліту, психічні фактори чинять все більший вплив, ніж варіації соматичних, а на сучасному етапі домінуючими стають духовні фактори. А цей напрямок думки певною мірою відволікає мислителів від підвалин людського самотворення, що в свою чергу **стає перешкодою на шляху розуміння процесу породження реальності.**

До речі, в психології тема діалогу конкретизується поняттям «сприйняття», яке розуміється щонайменше в двох варіаціях: сприймання – процес і сприйняття – результат; сприймання як визначений психічний процес і сприйняття як тло, лоно, в якому активізуються, і можуть бути досліджені всі інші психічні процеси. Тому виходячи з вище означеного, ми більше схильні погодитись із зауваженням Є.М.Іщенко: «...не існують і не можуть існувати адекватні теоретичні визначення реальності, оскільки остання складає цілісність з ментальними і комунікаційними процесами. Тобто, реальність треба розглядати як наслідок різноманітної діяльності людини, а не як первинну даність» [5]. Така позиція дозволяє не загубити підвалини механізмів породження реальності. Думки А.О.Осипова стосовно символотворення як підґрунття духовного зростання особистості спрямовані у психосоматичні глибини процесу породження реальності. Автор ніби повертає підвалини процесу самотворення, який в нашій уяві на потужній швидкості відірвався від свого коріння і тим самим втратив свій початковий зиск. Але виникає питання: чому саме процес символотворення здатний повно і цілісно ілюструвати біо-психо-соціодуховні трансформації людини в процесі пізнання?

Символізм, якщо оцінювати його як «градацію методів, моделюючих світ, виступає фундаментом пізнання» [6, с.49]. Символ з латини означає «зіштовхую разом» (συμβάλλω): матеріальне і ідеальне, логічне і те, що бачу, аналіз та інтуїція, відбиття і втілення. За висловом О.В. Луначарського «...символ є конкретним, підсильним нашій уяві образом, який означає щось саме по собі, нашій уяві не доступне.» [7, с.336]. Цілісністю матеріально-ідеального субстрату символ утримує вертикаль антропо-буття: від глибин колективного несвідомого, оздоблюючись змістом індивідуального підсвідомого через фізіо-біологічний рівень буття людини виходить на рівень об'єктивних процесів Універсуму.

Ідеальним субстратом символу є смисл - структура, що існує в часі. Для того, щоб з'явитися в просторі, в акті взаємодії з людиною, він повинен надбати матеріальний субстрат: запах, звук, рух, колір, знак...

Сукупність матеріальних субстратів символу є ґрунтом різноманіття образів світу. Завдяки ідеальному субстрату (смислу), символи складають підвалини духовних засад буття, через їх матеріальний субстрат організується зв'язок людини з семантичним світом.

Діалектичність символу дозволяє вдало поєднувати зміст і матеріальний субстрат як форму. Смісл, визначений через запах, звук, колір, міміку, жест робить явище, предмет, процес символічним. Це метаморфози символу. Символи - то є візерунки, східні мантри, архаїчні тексти молитов, чия власна організація асемантична, а можливості організації безладних асоціацій найширші. Процес символотворення результується відкриттям нової реальності, яка обумовлює об'єктивні процеси Універсуму. І оскільки символ народжує людина, то символізм можна розглядати як її здібність творчо конструювати світ... А.О.Осипов уточнює: «...більша частина процесу символотворення здійснюється **за межами свідомості** і складає її онтичне підґрунтя, ... у подальшому формується значення символу, пов'язане з розумінням його сенсу у системі конкретних, історично-обумовлених поглядів у формі вербально - логічних визначень» [8] . Про це ж зазначає М.Мамардашвілі: символи відносяться до метафізичних або онтологічних суджень про світ, які є «засобом організації і одночасно структурою нашого досвіду» [9]. Більш наочним, таким, що лежить на поверхні, є розуміння символу як структури нашого досвіду. Але, з огляду на мету даної статті, нас цікавить **функція символу як засобу організації досвіду**. Заглиблюючись в механізми символотворення, ми маємо шанс наблизитися до психосоматичних нюансів процесу усвідомлення і пізнання також. Ми маємо шанс зрозуміти, що відбувається перед тим, як починає свою роботу свідомість. Будь які форми відображення дійсності (ні образ, ні уявлення, ні поняття) не дають нам можливості зазирнути так глибоко.

Результат впливу символу на особистість можливо охарактеризувати як переформування її внутрішньої інформації. Описуючи етапи символотворення, А.О.Осипов визначає їх як доінтерпретативний і інтерпретативний.

Перший пов'язаний зі зчитуванням інформації об'єкта, що відбувається як «підхоплення енергій психосоматичних процесів». Цей акт відбувається під час здійснення зовнішньої дії у процесі переживання, співпереживання, співвідчуття, Результатом його є формування прошарку психосвідомості, що має своїм змістом «єдність дихотомій зовнішнього і внутрішнього». К.Юнг зазначав, що із своєю власною самістю ти здійснюєш ті самі дії, які застосовував до матерії. Результатом цієї «процедури» буде несвідома ідентифікація між «психе» суб'єкту і духом, що міститься у матерії [10, с.281]. Головним змістом цього етапу А.О.Осипов визначає наслідування тілесністю людини матеріальної структури символу. Доінтерпретативний етап розгортається

в осягненні власного емоційного стану. «Він (доінтерпретативний етап) відбувається підсвідомо, осягається через серце, інтуїтивно, як певний стан (єдності, одномоментності, цілісності), вектором своєї спрямованості має Бога – Абсолют. Чужерідна, таємнича, підпорядковуюча сила зіштовхується з відтворюючою її формою і виникає аналогія» [11, с. 35]: «dazein» - вісь буття (М.Гайдеґер), «двотіле тіло» (М.Бахтін).

Інтерпретативний етап процесу символотворення починається із вибудови раціонально визначених рефлексій. Звернемо увагу, що А.О.Осипов наполягає: об'єктом інтерпретації виступає стан тілесності інтерпретатора. В залежності від матеріального субстрату стан тілесності інтерпретатора виявляється в різних формах. Цей етап є рефлексивно-усвідомлююча процедура, причому історично і культурно обумовлена. Інтерпретація як збудження свідомості. Саме з цього моменту ми можемо наочно спостерігати усвідомлення, що фіксується в формах відображення дійсності: в уяві, образах, поняттях. Змістом свідомості є знання - обрана і власно перевірена особистістю програма дії, одна з різномаяття варіацій, отримана нею з оточуючого середовища. Фінальним моментом інтерпретативного етапу є потяг до Абсолюту. Він відбувається в ході опредмечення внутрішніх уявлень, в ході соціалізації, як самовдосконалення через самопізнання. А.О.Осипов акцентує різницю між доінтерпретативним і інтерпретативним етапами. Він зауважує, що «...узагальнення доінтерпретативного етапу як ряд предметів, які у своєму перебігу через уяву, що є відтворенням тілесної дії (від наслідування через співпереживання і до співвідчуття) утворюють стан відчуття просякнутості суцим» [8, с.189]. Це безпосередньо-тілесна просякнутість суцим. Її цінність полягає в тому, що вона утворює осередок цілісності особистості, що виявляється в єдності психосоматичних процесів суб'єкту і об'єкту. Так через скінченність тіла пізнається нескінченність світів. Розуміння цього моменту відкриває неабиякі можливості. Скажімо, у навчанні іноземним мовам вони використовуються вже давно. На першій підготовчій стадії учню рекомендують регулярно, протягом дня певний час приділяти прослуховуванню монологів на цій мові. Виявляється, що на перший погляд пасивне прослуховування незрозумілого монологу має важливе значення. В цей час відбувається настроювання всього мовленнєвого апарату на лад нової мови. Здивуйтеся: під час прослуховування відбувається момент ототожнення з новим звуком! В психології цей момент визначається як відчуття, а у філософії він не прислужився на велику увагу, за винятком теорії символотворення.

Нехтуючи станом «безпосередньої просякнутості суцим», ми втрачаємо сенс подальшого процесу породження реальності. Зосередившись на розумовій рефлексії, ми продукуємо низки понять, відірваних від відчуття власного стану. Вони розсипаються бісером думок, і жодна з них не може вмістити весь світ. Від розумової

рефлексії ми маємо повернутися до символічного узагальнення, поєднати духовне і тілесне чередою образів. Ілюструємо вищезазначене наступним прикладом: пояснюємо ідею походження світу. Розумова рефлексія походження світу виявляється низкою понять: «рух», «зміна», «розвиток», «становлення», «саморозгортання». Символічне ж узагальнення збирає історично відомі образи: «вселенська хаща, яйце, народжуюча і стверджуюча сила «де», універсальність зв'язку «Інь» і «Ян». Від останнього образу може починатися новий перебіг, який виявляє інший стан тілесності: змії, який тримає себе за кінчик хвоста, коло, куля, сонце. Від сонця нове усвідомлення власного стану: зерно, сім'я, око і так далі і далі...Наша думка про важливість повернення від розумової рефлексії до символічного узагальнення у викладанні філософських дисциплін перегукується із зауваженням дослідника саморуку життя В.І.Кремянського: «мозок виявився таким собі троянським конем, за допомогою якого зовнішнє середовище дістається глибин керуючої підсистеми, а звідти, прийнявши вигляд внутрішніх імпульсів системи, в значній мірі скеровує зовнішню і внутрішню діяльність. Це є момент, коли історично первинне і вторинне міняються своїми позиціями» [12].

Про здатність особистості досягати і усвідомлювати в собі єдність свідомого – позасвідомого пише О.О.Донченко. Ця ідея являється зерниною теорії психофракталу: «психіка кожної людини має два нерівноцінних відділа: перший - трансперсонально-батьківський, апіорний, отриманий від народження, другий - менший, персональний, надбаний індивідуальним досвідом в ході соціалізації» [13, с.143]. Цілісність психофракталу складається завдяки інстинктивній і психологічній самоузгодженості, що знаходить свій вияв в режимах «Я» - «Ми». Колективне безсвідоме («архетипи» за К.Юнгом) переходить в індивідуальне безсвідоме (в генетичну інформацію) під час вибору людиною спрямованості своєї взаємодії в процесах співпереживання і співчуття. А проживання стану власної тілесності освітлює темряву ірраціонального. В унісон відлунює класифікація етапів життєдіяльності людини за О.А.Акименко [14]: функціонально-поведінковий, емоційно-чуттєвий, емоційно-оцінюючий, особистісно-смісловий, глибинно-усвідомлений. Останній, за визначенням автора, пов'язаний зі змістовною перебудовою життєвих відносин, що, на нашу думку, відбувається як рух від розумової рефлексії (особистісно-смісловий етап) до символічного узагальнення в надії **одномоментно** пізнати «два єства – тлінне і вічне» [15, с. 146].

Висновки

Якщо повернутися до поставленої нами мети, то треба визнати, що теорія символотворення дає можливість уявити ті процеси, що відбуваються до початку власне розумової рефлексії, збагнути їх місткість і неосяжні можливості. Закарбовані на тілесності символічні

узагальнення містять в собі надпотужності пізнання, обумовлюють ефективність філософського діалогу. А значить обов'язково мають бути використані у викладанні філософських дисциплін. На нашу думку, треба починати із певного символу через розумову рефлексію в поняттях і знов повертатися, але тепер до символічного узагальнення (перебігу образів), що вивіряє усвідомлення власних тілесних станів. Приклади повернення від розумової рефлексії до символічного узагальнення відшукуємо в історії філософії. Так, мислителі Середньовіччя, усвідомивши значення своїх попередників словами поета П'єра із Блуа, теж повертаються до символічного узагальнення: «ми подібні до карликів, що залізли на плечі гігантів; якщо ми бачимо далі ніж вони, то цим забов'язані їм...». А Ф. Ніцше, розмірковуючи про античність, класичну добу і еллінізм, підсумовує епоху символічною назвою своєї праці: «Трагедія, народжена із духу музики».

В історії людства зразковими прикладами розумової рефлексії (осягнення світу в понятті) були Античність і Німецька класична філософія. Античність змінюється символічним узагальненням в напрямку до Бога. Німецька класична філософія бісером розсипаних думок модерну і постмодерну, які неможливо узгодити будь-яким чином, зокрема символічним узагальненням. Саме з цих причин сучасна філософія вирізняється символічністю мови. Це не випадковість. Сучасна людина відчуває жагу власної цілісності, яку неможливо уявити інакше як єдність свідомого і позасвідомого, тлінного і нетлінного, людини і Універсуму: «не просто немає суперництва я - інший, а є співфункціонування. Ми функціонуємо як єдине тіло» (Мерло-Понті про «двотіле тіло» М.Бахтіна).

Перспективи подальших досліджень

- дослідження концептуальних засад символізму та його ролі і значення для формування духовності особистості.

Джерела

1. Лекторский В.А. Круглый стол журналов «Вопросы философии» и «Науковедение», посвященный обсуждению книги В.С. Степина «Теоретическое знание» // Вопросы философии. – 2001. - №1. – С. 192-32-48.

2. Зандкюлер Х.Й. Репрезентация, или Как реальность может быть понята философски // Вопросы философии. - 2002. - № 9. - С. 192-88-97.

3. Делез Ж. Ницше / пер. с фр. , послесл. и коммент. С.П. Фокина. - СПб.: «Аксиома», 1997. – 186 с.

4. Мегрелішвілі М.О. Буття людини як буття можливостей: соціально-філософський аналіз: Автореф.дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / ЗНУ. – Запоріжжя. – 2004. – 17 с.

5. Ищенко Е.Н. Проблема реальности в философском и гуманитарном дискурсе // Вестник Моск. Ун-та. – Сер.7. – Философия. – 2005. – № 2. – С. 120-3-19.

6. Свасьян К.А. Проблема символа в западной философии XX века: Автореф. дис. доктора филос. наук: 09.00.03 / Институт философии и права Армянской ССР. – Ереван, 1980. – 60 с.
7. Луначарский А.В. Собрание сочинений в 8-ми томах. Т.4. – М.: Худож. лит-ра, 1964. – 545с.
8. Осипов А.О. Онтична природа доінтерпретативного етапу символотворення як підгрунтя духовного зростання особистості / Практична філософія. – 2006 (№22). - № 4. – С. 208-183-191.
9. Мамардашвили М. Мой опыт нетипичен. – СПб.: Азбука, 2000. – 400 с. - Бібліогр.: с. 391-394.
10. Юнг К. Психология и алхимия. – М.:»Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 1997. – 592с.
11. Серов В.А. Проблема целостности человеческой деятельности: Автореф. дис. канд. филос. наук: 09.00.01 / Московский гос. ун-тет им. М.В. Ломоносова.– Москва, 1985. – 27 с.
12. Кремьянский В.И. Структурные уровни живой материи. М.: Изд. "Наука"- 1969.- 295 с. – Бібліогр.: с. 280-291.
13. Донченко Е.А. Фрактальная психология. – К.: Знання, 2005. – 323 с. – Бібліогр.: с. 314-323
14. Акименко О.А. Духовность и продуктивный характер жизнедеятельности. // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Зб. наук. праць / Гол. Редактор: Г.П. Шевченко – Вип. 5(11). – Луганськ: Вид-во Східноукр. Нац. Ун-ту ім. В. Даля, 2005. – С. 10-17.
15. Сковорода Г./Твори: У 2т. Гарвардська бібліотека давньої української літератури. Корпус українських перекладів: Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – К.: АТ «Обереги».1994. – 480с.

Стаття надійшла 20.04.2009 р.